

Bron : Unsplash (Elen Casap)

Voor een sociale zekerheid voor voedsel

Het recht op voedsel is een fundamenteel mensenrecht. Toch wordt het vandaag enkel in zijn restrictieve interpretatie begrepen en toegepast. In België en veel andere landen wordt het enkel begrepen als de bescherming van het "recht om geen honger te lijden". Dat komt duidelijk tot uiting in het voedselhulpbeleid, dat de meest kwetsbare bevolkingsgroepen veroordeelt tot onverkochte of goedkope producten, liefdadigheid en uiteindelijk sociale uitsluiting¹.

Hoe kunnen we het recht op voedsel ten volle garanderen? Hoe garanderen we alle dimensies van goed eten? Met andere woorden, hoe geven we iedereen toegang tot gezonde, stabiele en duurzame voeding in de hoeveelheid en van de kwaliteit die de mensen zelf kiezen?

Dat is het recht op voedsel waaraan het voorstel tot oprichting van een nieuwe tak van de sociale zekerheid, een sociale zekerheid voor voedsel, wil bijdragen.

1 Bénédicte Bonzi, *La France qui a faim. Le don à l'épreuve des violences alimentaires*, Seuil, 2023

VAN EEN MINIMALISTISCHE INTERPRETATIE TOT EEN VOLLEDIGE VERWEZENLIJING VAN HET RECHT OP VOEDSEL

Het recht op voedsel berust op het internationale recht. Het werd al geformuleerd in artikel 25 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) van de Verenigde Naties van 1948, volgens dewelke *"eenieder recht heeft op een levensstandaard die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder begrepen voeding, kleding, huisvesting, geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten"*².

Dat recht was niet dwingend in de UVRM. Maar dat werd het wel toen het werd omgezet in het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (ICESCR), dat in 1966 tot stand kwam en van kracht werd in 1976³. Alle lidstaten van de Europese Unie hebben dit Verdrag ondertekend en zich er aldus toe verbonden het recht op voedsel te respecteren, beschermen en garanderen als *"recht op permanente, regelmatige en vrije toegang tot gezonde en cultureel aangepaste voeding"*⁴.

Het recht op voedsel berust dus op een bindend normatief kader. De minimumdrempel wordt beschermd door het fundamentele recht om geen honger te lijden. Al mogen we de inhoud ervan niet beperken tot deze minimalistische interpretatie. De staten hebben de verplichting om *"te streven naar een volledige en volwaardige verwezenlijking van het recht op voedsel, waarvan het bereik veel breder is"*⁵. Olivier De Schutter, voormalig speciaal VN-rapporteur voor het recht op voeding, benadrukt het als volgt:

*"Het recht op voedsel is het recht van elke persoon, hetzij alleen of in gemeenschap met anderen, om te allen tijde fysiek en economisch toegang te hebben tot voldoende, adequate en cultureel aanvaardbare voeding, die op duurzame wijze wordt geproduceerd en verbruikt, om de toegang tot voedsel voor de volgende generaties te vrijwaren"*⁶.

2 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (1948) *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*. Art. 25. §1

3 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (1966) *Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten*

4 Ibid. Art. 11. §1

5 **Magalí Ramel** (dir.), *Le droit à l'alimentation pour une transition juste vers des systèmes alimentaires durables. Comment le droit à l'alimentation peut fonder et guider les travaux de la Commission européenne sur une législation cadre européenne (FSFS) pour des systèmes alimentaires durables*, FIAN, 2023

6 **Olivier De Schutter**, MENSENRECHTENCOMMISSIE. Final Report of the Special Rapporteur on the right to food, Olivier De Schutter. Eindrapport: The transformative potential of the right to food, 24 januari 2014, A/HRC/25/57, §2

De toepassing van het recht op voedsel gaat dus gepaard met een overgang naar duurzame voedingssystemen.

Toch stellen we vast dat dit recht vandaag nog steeds in beperkte zin wordt geïnterpreteerd en niet effectief wordt toegepast. Dat geldt trouwens voor alle niveaus van de voedselketen in Europa, en België vormt daarop geen uitzondering. Bovendien treft de kwetsbaarheid zowel consumenten als landbouwers. Volgens de FdSS (Federatie van de maatschappelijke diensten) deden in 2021 naar schatting 600.000 personen of 5% van de bevolking een beroep op voedselhulp.

Voedsel wordt beschouwd als een aanpassingsvariabele voor de meest kwetsbare bevolkingsgroepen, die niet

© Ismael Paramo (Unsplash)

voldoende economische middelen hebben om zich kwaliteitsvol voedsel te veroorloven, noch om te kiezen wat ze eten. Met andere woorden, wanneer het inkomen te laag is of de kost van huisvesting, transport of energie stijgt, snoeien veel gezinnen in hun budget voor voeding.

Die personen zijn noodgedwongen afhankelijk van een voedselhulpsysteem dat vaak niet aan hun behoeften voldoet en hen onverkochte levensmiddelen verstrekt. Die hebben vaak een gebrekkige voedingswaarde of zijn zelfs schadelijk, met de welbekende gevolgen van dien voor de gezondheid.

Voedsel is immers een belangrijke bepalende factor voor de gezondheid. Ongeveer de helft van de Belgische bevolking lijdt vandaag aan overgewicht en bijna 20% kampt met obesitas⁷ ten gevolge van ongezonde voeding⁸. Die laatste is ook rechtstreeks verantwoordelijk voor 14% van de sterfgevallen, met name door de gevolgen van chronische ziekten⁹.

Aan het andere uiteinde van de keten vinden we de landbouwers. Ook hun kwetsbaarheid neemt toe: hun inkomens slinken en liggen vandaag zo'n 44% onder het gemiddelde inkomen van alle werknemers.

Ze hebben erg te lijden onder de gevolgen van niet-duurzame voedingssystemen,

7 Sciensano, Gezondheidsenquête 2018: voedingsstatus

8 "Ongezonde voeding wordt gedefinieerd als zowel een voedings- en/of calorietekort (ondervoeding) als een voedings- en/of calorieoverschot (overvoeding). Het sterkste verband tussen voeding en gezondheid in België heeft betrekking op overvoeding". Zie de hieronder geciteerde analyse van FIAN BE.

9 Jonathan Peuch, *Droit à l'alimentation et droit à la santé: des liens étroits qui peinent à se concrétiser dans les politiques publiques*, analyse van FIAN BE, 2022

die zich op twee manieren laten voelen¹⁰. Enerzijds worden landbouwers rechtstreeks blootgesteld aan water-, lucht- en bodemvervuiling en de beschikbaarheid van besmette of gevaarlijke voedingsmiddelen die hun gezondheid aantasten.

Anderzijds moeten ze opboksen tegen de lage prijzen, opgelegd door de

industrialisering van de voedselproductie en -verwerking, de internationalisering van de handel en de schaalconomie van de grootdistributie. Die lage prijzen houden geen rekening met de verborgen kosten, verbonden aan de impact van het systeem op milieu en gezondheid, en creëren ongelijke concurrentie met eerlijke en duurzame landbouw- en voedselketens¹¹.

© Zoe Richardson (Unsplash)

10 Zie hierover ook de analyse van de PVCB-Smart van **Pema De Merten**: [Behoud van landbouwberoepen: een kwestie van grond](#), NL vertaling: oktober 2024;

11 Denk maar aan de moeilijkheden waarmee de biologische landbouwketen de laatste jaren te kampen heeft. Zie de analyse van de Fondation pour la nature et l'homme: [Fondation pour la Nature et l'Homme \(FNH\), Agriculture bio: quels débouchés pour sauver la filière?](#), januari 2024

VOEDSEL SOCIALISEREN: WAAROM?

De vaststellingen die tot nu toe in deze analyse op tafel liggen, zijn te wijten aan de opvatting dat voedsel een koopwaar als een andere zou zijn en dus vanuit de logica van een kapitalistische markt kan worden benaderd. Om van dit schema af te stappen en hetgeen in België wordt geproduceerd en verbruikt weer in eigen handen te nemen, zijn de afgelopen jaren voorstellen opgeworpen om de beginselen van de sociale zekerheid ook tot voedsel uit te breiden.

Op basis van denkoefeningen rond de uitbreiding van de sociale zekerheid, voedselonzekerheid en voedselsoevereiniteit ontstond het idee van een sociale zekerheid voor voedsel. Dit voorstel ligt in de lijn van maatregelen, voorgeschreven door het IVESCR, dat de programma's voor sociale bescherming als een goede weg ziet om het recht op voedsel uit te oefenen¹².

Voor het Collectif de réflexion et d'action sur une Sécurité Sociale de l'Alimentation (CréaSSA)¹³, dat het voorstel in België verdedigt, gaat het erom het recht

op voedsel ten volle te doen gelden met het huidige socialezekerheidssysteem als inspiratiebron: "De sociale zekerheid is de beste manier die we kennen om van de toegang tot kwaliteitsvol voedsel een recht te maken in plaats van een keuze die het voorrecht is van wie er de middelen voor heeft"¹⁴.

© Tingey Injury Law Firm (Unsplash)

12 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (1966) *Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten*. Art.9.; VN-comité voor economische, sociale en culturele rechten (2008). Algemene observatie nr. 12 (GC/12). Zie ook de *Richtlijnen over het recht op voedsel* van de Voedsel- en landbouworganisatie van de VN (FAO, 2005), waarin de sociale bescherming met betrekking tot voedselzekerheid aan bod komt.

13 Op initiatief van FIAN België zetten sinds mei 2021 een zestigtal actoren uit verenigingen, de privésector en de overheid zich in voor voedselgerelateerde, sociale en ecologische uitdagingen. Ze komen op informele wijze bijeen om samen na te denken over en te bouwen aan een voorstel om een sociale zekerheid voor voedsel te creëren in België.

14 Collectif CréaSSA: <https://www.collectif-ssa.be/nl/sociale-voedselzekerheid/studies/>

Het principe van een sociale zekerheid voor voedsel luidt als volgt: om de toepassing van het recht op voedsel en alle dimensies van goed eten te garanderen, moeten we "een deel van de voedselgerelateerde kosten onder alle burgers verdelen, want een rechtvaardig, duurzaam voedselsysteem komt de hele samenleving ten goede"¹⁵. De oprichting van een sociale zekerheid voor voedsel streeft daarom de volgende vier doelstellingen na:

(i) Het politieke toezicht op voedsel democratiseren, want mits een onderlinge verdeling kunnen we ook gedeeld politiek toezicht verzekeren onder de vorm van sociaal overleg, geïnspireerd door de beginselen van de voedseldemocratie¹⁶;

(ii) Het gezinsbudget voor voeding verhogen om een einde te maken aan de voedselonzekeerheid;

(iii) Stabiliteit op lange termijn verzekeren en financiering vrijmaken voor de transitie van de voedselsystemen;

(iv) De volksgezondheid verbeteren door toegang tot gezonde voeding.

Dankzij de oprichting van een sociale zekerheid voor voedsel zou het dus mogelijk zijn om bij te dragen tot een volledige en volwaardige uitvoering van alle dimensies van het recht op voedsel en een stuk verder te gaan dan de traditionele aanpak, die beperkt is tot voedselzekerheid, met andere woorden, 'het recht om geen honger te lijden'.

© Gabriella Clare Marino (Unsplash)

15 Zoé Maus (dir.), *Reprendre le contrôle de nos systèmes alimentaires. Un enjeu démocratique*, Cahier nr. 32. Studie van het CIEP-MOC, december 2023

16 Het concept van voedseldemocratie is opgebouwd op basis van de vaststelling dat de macht van de voedingsindustrie het voor landen moeilijker heeft gemaakt om het voedselsysteem te regelen. Een van de actiemiddelen lijkt dus het probleem aan de kant van de consumenten aan te pakken.

Het voorstel van de voedseldemocratie streeft ernaar het heft weer in eigen handen te nemen wat betreft de manieren om aan voedsel te komen, rekening houdend met de wijze van productie, verwerking en distributie. **Bernard Douillet** formuleert het als volgt: "Voedsel is een universele, tijdloze kwestie, die op elke mens op dezelfde manier van toepassing is. Het is aan de bevolking zelf om te beslissen over de manier waarop hun voedsel wordt geproduceerd en verdeeld." Meer info: Bernard DOUILLET, *De l'accès à l'alimentation à la démocratie alimentaire: revue de littérature*, Stagerapport AcceCible, 2016; Dominique PATUREL en Magali RAMEL, *Éthique du care et démocratie alimentaire: les enjeux du droit à une alimentation durable*, in *Revue Française Éthique Appliquée*, nr. 4, 2017-2, pp. 49-60

HOE WERKT DE SOCIALE ZEKERHEID VOOR VOEDSEL?

De sociale zekerheid voor voedsel zou op dezelfde manier werken als die voor gezondheid: een deel van de inkomsten van de samenleving gaat naar een gemeenschappelijk fonds, om te garanderen dat iedereen toegang heeft

tot bepaalde diensten of producten en om de infrastructuren en de mensen die de productie ondersteunen te betalen. De sociale zekerheid voor voedsel steunt op drie pijlers die onlosmakelijk verbonden zijn.

Eerste pijler: iedereen draagt bij volgens zijn mogelijkheden en ontvangt volgens zijn behoeften

Overeenkomstig het beginsel van de sociale zekerheid is het ook bij de sociale zekerheid voor voedsel de bedoeling om de risico's, kosten en kwetsbaarheden te delen. De financiering van de sociale zekerheid voor voedsel zou hoofdzakelijk van de sociale bijdragen van werknemers en werkgevers komen. Vervolgens kan die financiering worden aangevuld door bijdragen op basis

van andere inkomsten of via een toewijzing van de staat, afkomstig van bepaalde belastingen. Een van de voorstellen is bijvoorbeeld gebruik te maken van de inkomstenbelasting of de suikertaks, die kan worden opgetrokken. De verdeling tussen de verschillende financieringswijzen moet nog bepaald worden.

Tweede pijler: een recht is universeel en automatisch

Het is de bedoeling dat de hele samenleving baat heeft bij de sociale zekerheid voor voedsel. De herverdeling van de toelage moet dus universeel, zonder enige vorm van discriminatie, en automatisch zijn om non-take-up¹⁷ van rechten te voorkomen. Alle burgers zouden op een elektronische kaart een maandelijks bedrag ontvangen waarmee ze levensmiddelen kunnen kopen,

zonder enige sociale differentiatie en dus zonder het risico op stigmatisering.

Het huidige voorstel van het CréaSSA beoogt een toelage van € 150 per maand naast de andere vormen van hulp die kwetsbare personen kunnen krijgen.

¹⁷ In België is de toegang tot alle sociale rechten verre van effectief. Personen die in armoede of in een kwetsbare situatie leven, komen er het minst toe hun rechten te doen gelden. Dit wordt 'non-take-up van rechten' genoemd.

Derde pijler: de transformatie van de toegang tot voedsel vereist een conventiesysteem

De derde en laatste pijler betreft het conventiesysteem, waarlangs bepaalde voedingsmiddelen al dan niet in de sociale zekerheid voor voedsel worden opgenomen en dus met de toelage kunnen worden gekocht. Met het oog op de samenstelling van een lijst van levensmiddelen die onder de conventie vallen, wil het voorstel de voedseldemocratie bevorderen door lokale voedselkassen op te richten (bijvoorbeeld op basis van de Voedselraden die al bestaan in een paar grote Belgische steden). Het idee is dat burgers de criteria definiëren om te bepalen welke producten in de conventie kunnen worden opgenomen. Die criteria kunnen evolueren en worden aangevuld op grond van gesprekken met een zo breed mogelijk publiek.

De selectie zou wel onderhevig zijn aan een lastenboek met de criteria die minstens moeten worden nageleefd, zoals de duurzaamheid van het product, het aantal tussenpartijen, de eerlijke beloning van de producent enz.¹⁸

Daarnaast is het met dit conventiesysteem ook de bedoeling om de transitie van de landbouw- en voedselproductiesystemen

te ondersteunen. Het leeuwendeel van de geldmiddelen voor de sociale zekerheid voor voedsel wordt herverdeeld via de toelagen. Daarnaast is er ook steun voorzien voor investeringen door landbouwondernemingen en -sectoren om hun productie aan te passen of door winkels om de producten van het conventiesysteem in hun aanbod te kunnen opnemen. Door een markt te structureren voor de productie en distributie van eerlijke en duurzame voedselproducten, wil de sociale zekerheid voor voedsel een tegengewicht bieden voor de concurrentie van het huidige systeem, dat de grote actoren van de landbouw- en levensmiddelenindustrie bevoorrecht.

Het CréaSSA formuleert overigens concrete voorstellen betreffende de institutionele formalisering van de sociale zekerheid voor voedsel. In België is het beheer van de sociale zekerheid een federale bevoegdheid. Het idee van het collectief is dat een federale instelling de fondsen zou inzamelen, terwijl het conventiesysteem¹⁹ georganiseerd zou worden door gewestelijke instellingen die bevoegd zijn voor landbouwontwikkeling.

¹⁸ Anders dan bij de maaltijdcheques zal het conventiesysteem van de sociale zekerheid voor voedsel ervoor zorgen dat de toelage landbouw- en levensmiddelensectoren financiert op aangeven van de burgers.

¹⁹ Jean-François Neven, *Étude juridique exploratoire de la faisabilité d'une sécurité sociale alimentaire en Belgique*, Centre de droit public et social de l'ULB, december 2022

EEN POLITIEK PROJECT IN OPBOUW

Na de verkiezingen van 2024 in België lijkt de weg naar een echte sociale zekerheid voor voedsel nog heel lang.

Toch krijgt het idee steeds meer vorm en zijn er tal van experimenten aan de gang.

Daarnaast moet de implementatie geleidelijk aan verlopen om coherente antwoorden te bieden op de vragen die in de loop van het proces de kop opsteken. Hieronder nemen we er drie onder de loep.

© Julian Hanslmaier (Unsplash)

Hoe de voedingssector structureren om tegemoet te komen aan de vraag die de sociale zekerheid voor voedsel teweegbrengt?

Om te beginnen moeten we nadenken over de structuur van de voedingssectoren om een aanbod te verzekeren van duurzame producten uit korte en eerlijke ketens, dat beantwoordt aan de vraag die de sociale zekerheid voor voedsel teweegbrengt. Vandaag is het aanbod in België ontoereikend en het doel is om te vermijden dat deze nieuwe markt gecoöpteerd wordt door de giganten van de agro-industrie die al goed georganiseerd zijn.

Daarom is het denkproces rond het systeem gericht op een geleidelijke implementatie van de sociale zekerheid voor voedsel om de sectoren de tijd te geven om zich te structureren. Een andere voorgestelde strategie is op de bestaande kwaliteitslabels te steunen, wat dan weer zou kunnen leiden tot een beperking van de administratieve belasting die de creatie van een nieuw mechanisme met zich meebrengt.

Welke financieringsmodaliteiten voor de sociale zekerheid voor voedsel?

Een tweede vraagstuk is hoe we de sociale zekerheid voor voedsel zullen financieren. De implementatie van het systeem vergt een aanzienlijk bedrag (naar schatting € 20 miljard voor een maandelijkse toelage van € 150) en bij het CréaSSA worden de diverse financieringsmodaliteiten nog volop besproken. Het collectief onderzoekt de verschillende opties om de bijdragen te verdelen. Die gaan van werknemers- en werkgeversbijdragen tot participatie van de staat en de overheden via de belastingen om de sociale zekerheid voor voedsel financieren.

Dit onderzoek is niet zonder obstakels. Zo is de stijging van de werknemersbijdrage een politiek moeilijk te verdedigen voorstel. Al is ze wel degelijk essentieel, want een bijdrage betekent ook een deelname aan de politieke beslissingen in verband met de toekomstige sociale zekerheid voor voedsel. Om het antwoord op die vragen te vinden, loopt er momenteel een studie naar de economische haalbaarheid van de sociale zekerheid voor voedsel in opdracht van het CréaSSA. Die zal zich met name concentreren op de analyse van de verborgen kosten van het voedselsysteem in België.

© Meriç Tuna (Unsplash)

© Victoriano Izquierdo (Unsplash)

Hoe ontwikkelen we sterke pilootprojecten om de sociale zekerheid voor voedsel op schaal uit te bouwen?

Dankzij de begeleiding door de gemeenten en de partners van concrete projecten in het veld die zich inzetten voor een vlottere toegang tot kwaliteitsvol voedsel, kunnen we nu al de verschillende modaliteiten van een sociale zekerheid voor voedsel schetsen en testen. Een belangrijk voorbeeld daarvan is BEES Coop in Schaarbeek²⁰. Het is ook de bedoeling dat initiatieven in Brussel, Wallonië en Vlaanderen elkaar bezoeken om netwerkvorming te bevorderen.

Enkele van de grote uitdagingen zijn dus financiering vinden en de lokale actoren aanmoedigen en begeleiden om meer van deze pilootprojecten te kunnen opzetten.

Ze vormen concrete voorbeelden van de implementatie en zullen helpen het draagvlak voor een sociale zekerheid voor voedsel te vergroten, om zo tot een gemeenschappelijke, geloofwaardige en toepasbare visie te komen²¹.

Jonathan Peuch van het CréaSSA schrijft hierover dat een sociale zekerheid voor voedsel een sterk wapen is in het debat over de controle over en de organisatie van het voedselsysteem²². Pilootprojecten bieden ons de mogelijkheid om het theoretische voorstel te testen, te begeleiden en bij te sturen door het aan de realiteit te toetsen.

Alles bij elkaar is het project voor een sociale zekerheid voor voedsel dus een echt politiek voorstel dat aansluit bij de geest van de sociale zekerheid zoals we die vandaag kennen. Het pleit voor de toegang tot kwaliteitsvol voedsel voor iedereen, zonder dat mensen die een beroep moeten doen op voedselhulp gestigmatiseerd worden. De pijlers waarop de sociale zekerheid voor voedsel steunt, zijn erop gericht weer meer controle te krijgen over het voedselsysteem dat vandaag in handen is van de giganten in de agro-industrie, en het systeem duurzamer te maken.

20 BEES Coop is een Brusselse, coöperatieve supermarkt. Sinds het voorjaar van 2022 heeft ze samengewerkt met partners zoals Episol, het OCMW van Schaarbeek en een verzorgingstehuis, om een mechanisme voor sociale zekerheid voor voedsel te testen. In 2024 breidde het project zich verder uit, onder andere op gemeentelijke schaal via de lancering van de Caisse Locale d'Alimentation Solidaire de Schaarbeek (CLASS).

Dankzij dit mechanisme, gezamenlijk gefinancierd door de burgers en de gewestelijke overheden (GGC en Cocof), krijgt een honderdtal mensen met diverse sociale achtergrond een korting in aangesloten handelszaken. De burgers nemen deel aan de beslissingen over het gebruik van de fondsen en het conventiesysteem. De CLASS is het eerste pilootproject op basis van de drie pijlers van de sociale zekerheid voor voedsel in België. Het werd gelanceerd in het najaar van 2024.

Zie ook de analyse van de PVCB-Smart over BEES Coop: Adrian Jehin, [BEES Coop: court-circuiter la grande distribution](#), december 2021

21 In Frankrijk begeleidt het *Collectif pour une Sécurité sociale de l'alimentation* initiatieven en groepen die interesse hebben in processen naar voedseldemocratie. Het gaat om bestaande projecten die de weg naar een sociale zekerheid voor voedsel willen opgaan, projecten die in de sociale zekerheid voor voedsel inspiratie vinden, ervaringen van lokale voedselkassen enz. Zie: <https://securite-sociale-alimentation.org/les-dynamiques-locales/>

22 Jonathan Peuch, *Les enjeux autour de la proposition d'une sécurité sociale de l'alimentation telle que portée par le CréaSSA*, in Zoé MAUS (dir.), *Reprendre le contrôle de nos systèmes alimentaires. Un enjeu démocratique*, Cahier nr. 32. Studie van het CIEP-MOC, december 2023

Het gaat er dus eigenlijk om de beginselen van de sociale zekerheid op te waarderen via een algemeen debat over de controle van de kapitalistische voedselmarkt²³. Zo biedt de sociale zekerheid voor voedsel ernstige antwoorden op de enge interpretatie en

de beperkte toepassing van het recht op voedsel die we vandaag in België kennen.

Laëtitia Giraud

Juni 2024

Vertaling: februari 2025

© Karina Kungla (Unsplash)

23 Jonathan Peuch, *Appliquer le droit à l'alimentation, une obligation pour l'État*, in *Revue politique*, 18 juni 2021; <https://www.revuepolitique.be/appliquer-le-droit-a-lalimentation-une-obligation-pour-letat/>

BRONNEN

Bibliografie

Agricultures et souveraineté alimentaire (Agrista), 'Sur la voie d'une sécurité sociale de l'alimentation?', in *Sesame*, 6(2), 2019, pp. 58-59

<https://revue-sesame-inrae.fr/securite-sociale-de-lalimentation/>

Confédération paysanne, 'Vers une Sécurité sociale de l'alimentation?', in *Mouvements*, nr. 109, 2022/1, pp. 72-82

<https://doi.org/10.3917/mouv.109.0072>

Bénédicte BONZI, *La France qui a faim. Le don à l'épreuve des violences alimentaires*, Seuil, 2023

Pascal LACHAUD, 'Conclusion. Vers une Sécurité Sociale de l'alimentation', in Dominique PATUREL en Patrice NDIAYE (dir.), *Le droit à l'alimentation durable en démocratie*, Champ social, pp. 233-238

https://champsocial.com/freebook-Le_droit_l_alimentation_durable_en_d_mocratie,1168.pdf

Zoé MAUS (dir.), *Reprenre le contrôle de nos systèmes alimentaires. Un enjeu démocratique*, Cahier nr. 32. Studie van het CIEP-MOC, december 2023

https://www.ciep.be/images/publications/CahierCIEP/CahCIEP_32_Alimentaire.pdf

Jean-François NEVEN, *Etude juridique exploratoire de la faisabilité d'une sécurité sociale alimentaire en Belgique*, Centre de droit public et social de l'ULB, december 2022

Laura PETERSELL en Kévin CERTENAIS, Régime Général. *Pour une Sécurité sociale de l'alimentation*, Riot Editions, 2022

<https://riot-editions.fr/wp-content/uploads/2021/11/Regime-General.pdf>

Jonathan PEUCH, *Droit à l'alimentation et droit à la santé: des liens étroits qui peinent à se concrétiser dans les politiques publiques*, analyse FIAN BE, 2022

<https://www.fian.be/Droit-a-l-alimentation-et-droit-a-la-sante-des-liens-etroits-qui-peinent-a-se?lang=nl>

Jonathan PEUCH, 'Appliquer le droit à l'alimentation, une obligation pour l'État', in *Revue politique*, 18 juni 2021

<https://www.revuepolitique.be/appliquer-le-droit-a-lalimentation-une-obligation-pour-letat/>

Magalí RAMEL (dir.) in samenwerking met Luc BODIGUEL, Pierre-Etienne BOUILLLOT, Priscilla CLAEYS, Tomaso FERRANDO, Christophe GOLAY, Elisabeth LAMBERT en Fabrice RIEM, *Le droit à l'alimentation pour une transition juste vers des systèmes alimentaires durables. Comment le droit à l'alimentation peut fonder et guider les travaux de la Commission européenne sur une législation cadre européenne (FSFS) pour des systèmes alimentaires durables*, FIAN, 2023

https://www.fian.be/IMG/pdf/fian_right_to_food_for_fsfs_fr_final_long_version-web.pdf

Julien VASTENAEKELS, 'Vers une sécurité sociale pour l'alimentation durable?'

| [Etopia](#)

Analyses levenslang leren van de PVCB

Adrian JEHIN, *[BEES Coop: court-circuiter la grande distribution](#)*, analyse van Smart-PVCB, december 2021

Pema DE MERTEN, *[Behoud van landbouwberoepen: een kwestie van grond](#)*, analyse van Smart-PVCB, december 2023. NL vertaling: oktober 2024

Websites

CréaSSA: <https://www.campagne-ssa.be/> & <https://www.collectif-ssa.be/>

Collectif pour une Sécurité sociale de l'alimentation (Frankrijk): <https://securite-sociale-alimentation.org/>